

ПРОБЛЕМА ВРАЖЕННЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА СКЛАДОВА ТЕОРІЇ ПІЗНАННЯ Д. ЮМА

Грицишина М.В.

Рівненський державний гуманітарний університет

Досліджено філософські погляди Д. Юма та Дж. Локка. Центральним пунктом філософського вчення Д. Юма є теорія пізнання, що концентрується навколо поняття враження (impression). Адже на переконання філософа, саме досвід людини стає наявним в якості враження і саме через людську екзистенцію реалізується в світі. А сучасний світ, в якості картини світу, формується шляхом розуміння власного досвіду, власних вражень, що корелює з сенсуалістичною концепцією досвіду Дж. Локка і скептичною філософією людської природи Д. Юма. А також, що майже вся філософія Юма будується ним як теорія пізнання, що описує факти свідомості, перетворюючи відчуття в абсолютне «начало» пізнання.

Ключові слова: ідеї, враження, перцепції, пізнання, процес сприйняття, емпіризм.

Постановка проблеми. Сучасна філософія свідомості розвиває досвідну філософію Дж. Локка і Д. Юма. Проблеми походження людського знання, джерела ідей у людській свідомості, інваріанти розуміння досвіду, його структури розвиваються в сучасних філософських напрямках, таких як феноменологія, філософія свідомості, екзистенціалізм, аналітична філософія, постструктуралізм та ін.

Філософія Д. Юма в багатьох аспектах переконливо свідчить щодо можливості її залучення до різноманітних сфер життєдіяльності людини.

Так, сучасний світ, в якості картини світу, формується шляхом розуміння власного досвіду, власних вражень, що корелює з сенсуалістичною концепцією досвіду Дж. Локка і скептичною філософією людської природи Д. Юма.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Ступінь наукової розробленості даної проблеми на сьогодні аж ніяк не можна назвати вичерпною. Зокрема, Проблема враження в філософії Д. Юма досліджувалась таким науковцями, як В. Богуславський, М. Вартофський, В. Васильєв, Н. Виноградов, В. Вільчинський, Фр. Іодль, В. Костюк, Ю. Михаленко, І. Нарський, М. Парамонов, Г. Соловійова, П. Шашкевич, Г. Шпет, І. Шпілевська та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених проблемі враження як визначальної складової теорії пізнання Д. Юма, багато аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо вивченими, зокрема, аспект системного осягнення безпосередності враження в філософській концепції Д. Юма в контексті класичної новочасної філософії, що і визначило мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. Враження – це самі сприйняття (перцепції) – всі наші відчуття, афекти, емоції, при першій їх появі в душі (mind). Коли ми кажемо про враження та ідеї, нам слід казати про сприйняття, як висхідний момент в філософуванні Д. Юма про враження та ідеї.

Самі сприйняття спочатку поділяються на враження та ідеї, а вже потім можна вести розмову про виникнення ідей з вражень, про те, що ідеї – більш слабкі за сприйняттям враження.

Юм пише про те, що враження це не спосіб породження в душі «живих» сприйняттям,

але виключно самі ці сприйняття. Бачимо – як сприйняття – самі враження, так і враження – самі сприйняття. Так автор прояснює за допомогою даних термінів саму суть феномену, який хоче змалювати.

Враження можуть з'являтися в нашій душі настільки «бліді» та «слабкі», що їх часом неможливо відрізнити від ідей. І це теж може бути причиною застосування Юмом терміну «сприйняття», як поєднуючого значення термінів «ідея» та «враження» для пояснення процесу сприйняття. Враження мають декілька різновидів: враження відчуттів, враження ідей, враження рефлексії. Враження та ідеї в філософії Юма є двох різновидів – прості та складні. В даному моменті, як вже зазначалося в Д. Юма є певна подібність до Дж. Локка – в якого також існує розрізнення на прості та складні ідеї.

Прості ідеї в Юма це такі ідеї, які не можна поділити. Складні ж це ті, в яких можна розрізнити прості ідеї одну від одної (знайти в складній ідеї декілька простих). Ідеї та враження завжди відповідають одне одному. Складні враження та ідеї утворюються з простих.

Таким же чином можна казати про прості та складні враження. Адже ідеї – копії вражень, відрізняються ідеї від вражень лише живістю сприйняття. «Все наши простые идеи при первом своем появлении происходят от простых впечатлений, которые им соответствуют и которые они в точности представляют (represent)» [10, с. 65].

Від ідеї може утворитися ще одна ідея за рахунок опосередкування ідеї її враженням в душі та перетворення враження ідеї в ідею, що може бути відомо з спостереження «останньої» ідеї в душі.

Враження – це те, за допомогою чого впроваджується дослідження людської природи; тільки з вражень, з їх повторення, певної їх послідовності. Така своєрідність шляху дослідження людської природи пов'язана з тим, що враження є єдиним осередком того, що ми можемо досліджувати, і вже з них навіть робимо висновки про ті ж самі враження, а потім і про ідеї. Тобто враження – це єдине, з чим може мати справу людина, вони її «супроводжують» постійно.

Після того як враження сприйняте, йде перетворення з враження в ідею, а потім з ідеї у враження. І тут виникає можливість розрізнення

пам'яті та уяви при спостереженні процесу перетворення або появи в свідомості певної ідеї.

Якщо з'являється ідея, про яку ми впевнено можемо сказати, що це ідея (на основі сили сприйняття цієї ідеї) тоді вона виникла в результаті дії уяви; якщо, те що з'явилося в свідомості важко розрізнити, чи враження це чи ідея, тоді можна казати, що в свідомості з'явилася ідея пам'яті, тому що вона більш чітка та «потужна» для сприйняття, що і характеризує її як викликану функцією пам'яті; умовно можна назвати таке явище напівідеєю – напіввраженням (скоріше, що це є враження).

Прослідкуємо механізм появи вражень ідей та напівідей – напіввражень детальніше. Спочатку враження сприймає свідомість, потім воно копіюється уявою та пам'яттю і повертається до свідомості враженням ідеї (слабким враженням) – дія уяви.

В випадку дії пам'яті, про враження важко казати – чи це враження ідеї, чи це враження ідеї «першого» враження (завдяки живості такого враження). Але пам'ять та уява як функції в структурі людського досвіду розрізняються ще за тим, як вони «подають» ідеї.

Уява може яким завгодно чином переформувати ідеї з пам'яті – в процесі подання цих ідей до душі, результатом чого можуть бути невідповідні до попередніх вражень враження ідей, або будь-які фантастичні враження у вигляді образів. «С той же очевидностью мы имеем дело и при рассмотрении нашего второго принципа, утверждающего свойственную воображению свободу перемещать и изменять свои идеи. Вымыслы, с которыми мы встречаемся в поэмах и сказках, ставят эту свободу вне всяких сомнений: природа совершенно извращается в этих произведениях, трактующих только о крылатых лошадях, изрыгающих пламя драконах и чудовищных великанах. Эта свобода фантазии не покажется нам странной, если мы примем во внимание, что все наши идеи скопированы с наших впечатлений и что нет двух впечатлений, которые совершенно не поддавались бы разъединению. Я не говорю уже о том, что эта свобода является очевидным следствием деления идей на простые и сложные. Как только воображение заметит различие между идеями, оно легко сможет разъединить их» [10, с. 70].

Пам'ять відзначається, як функція, чіткістю запам'ятовування та відтворення ідей у враженнях, зберігаючи відповідну до їх запам'ятовування – послідовність. «Главное в деятельности (exercise) памяти состоит в сохранении не самих простых идей, но их порядка и расположения» [10, с. 69].

Спільним в функції пам'яті та функції уяви слід визнати їх роботу з вже «підготованими» враженнями (сприйняттями) та з ідеями, які перебувають в пам'яті як в певному осередку для ідей, коли вони не сприймаються. Пам'ять та уява – дві здатності, виступають «причинами» перетворень: враження – ідея, ідея – враження. Такі здатності приймають активну участь при утворенні вражень рефлексії, копіюючи враження до пам'яті.

До речі, Д. Юм наголошує на копіюванні вражень пам'яттю та уявою, але про процес пере-

творення з ідей у враження ідей та роль в цьому процесі пам'яті та уяви він майже не говорить. Пам'ять як осередок, де перебувають ідеї, дуже важко пояснювальний факт в структурі людського досвіду в філософії Юма. Фактично, з нашого досвіду, нам доводиться констатувати такий процес, коли сприйняте враження повертається до свідомості в послабленому вигляді; ми передбачаємо, що ті враження, які «повернулися» до нас в послабленому вигляді – деє перебували, і називаємо це місце пам'яттю, але цей висновок робимо з вражень.

Теж можна сказати про пам'ять та уяву як про функції в структурі людського досвіду – ми робимо висновки про їх дію лише з наслідків їх дії, але чи були причинами саме таких вражень пам'ять або уява ми не знаємо, але лише передбачаємо «існування» таких функцій, бо намагаємося дати пояснення певним «явищам» в свідомості, які періодично повторюються.

Головне місце в філософії Юма займає його теорія пізнання. В процесі створення своєї гносеологічної системи Юм виходить з одного боку, з гносеології Локка, а з другого, з суб'єктивно – ідеалістичного вчення Берклі.

Філософія Юма, як і філософія Локка, починається з теорії значення, яка по суті є ідентичною Локковій, маючи на меті сформулювати основоположний емпіричний постулат, згідно з яким неможливе жодне поняття, якщо немає досвіду. Звідси, немає ані підстав для віри в метафізичні доктрини раціоналістичної філософії, ані адекватних засобів для їхнього вираження. Юм взяв теорію Локка за свою вихідну точку і зробив висновки, які водночас були радикальнішими і вносили більше спокою, ніж висновки Берклі: адже малося на увазі, що або слід відмовитися від емпіричного світобачення, або, якщо дотримуватись цього світогляду, то з ним узгоджувалося б дуже мало наших претензій на пізнання.

Як і решта емпіриків, Д. Юм подавав свою філософію (хоч вона й виростала з природничої науки про людську свідомість) як результат спостережень, які його читачі можуть одразу підтвердити шляхом прямого самоаналізу. Такий емпіризм далі поглиблюється тим, що Юм прийняв Локкову теорію значення. Він твердить, що ідею неможливо надбати інакше, ніж шляхом «послаблення» враження, яке ця ідея повторює. Від такої гіпотези Юм приходив до висновку: значення всього, що можна сказати, слід шукати в чуттєвому змісті, вираженому в цьому значенні.

«Вся теория познания Юма строится на анализе соотношения элементов человеческого опыта, которые он именуется впечатлениями и идеями, те и другие объединены у него общим термином «перцепции» («восприятия») Юм называет перцепциями все то, что сознается, и рассматривает их безотносительно к решению вопроса, имеется ли у них внешний источник. Впечатления, или «сильные восприятия», Юм в свою очередь подразделяет па две группы: впечатления ощущений и впечатления рефлексии. Вся терминология восходила к Локку и Беркли, но была переосмыслена Юмом» [9, с. 9].

Важливу роль в класифікації елементів досвіду, за Юмом, грають слабкі сприйняття, або ж ідеї. Весь зміст ідей філософ виводить із вра-

жень, що їм передували. «Всякий охотно согласится с тем, что существует значительное различие между восприятиями (perceptions) ума, когда кто-нибудь, например, испытывает боль от чрезмерного жара или удовольствие от умеренной теплоты и когда он затем вызывает в своей памяти это ощущение или предвосхищает (anticipates) его в воображении. Эти способности могут отображать, или копировать, восприятия наших чувств, но они никогда не могут вполне достигнуть силы и живости первичного ощущения. Даже когда они действуют с наивысшей силой, мы, самое большее, говорим, что они представляют (represent) свой объект столь живо, что мы почти ощущаем или видим его, но, если только ум не поражен недугом или помешательством, они никогда не могут достигнуть такой степени живости, чтобы совершенно уничтожить различие между указанными восприятиями. Как бы ни были блестящи краски поэзии, она никогда не нарисует нам природу так, чтобы мы приняли описание за настоящий пейзаж. Самая живая мысль все же уступает самому слабому ощущению... И поэтому мы можем разделить здесь все восприятия ума на два класса, или вида, различающихся по степени силы и живости. Менее сильные и живые обычно называются мыслями или идеями, для другого же вида нет названия ни в нашем языке, ни в большинстве других; и это потому, думаю я, что ни для каких целей, кроме философских, не было надобности подводить данные восприятия под общий термин, или общее имя. Поэтому мы позволим себе некоторую вольность и назовем их впечатлениями, употребляя этот термин в смысле, несколько отличном от общепринятого. Итак, под термином впечатления я подразумеваю все наши более живые восприятия, когда мы слышим, видим, осязаем, любим, ненавидим, желаем, хотим. Впечатления отличны от идей, т. е. от менее живых восприятий, сознаваемых нами, когда мы мыслим о каком-нибудь из вышеупомянутых ощущений или душевных движений» [11, с. 7]. Як зауважувалось раніше, крім простих ідей Юм визнає також існування і ідей складних. В питанні про механізм їх утворення він слідує принципу комбінаторики (комбінування) простих ідей. «...но хотя наша мысль по видимости обладает безграничной свободой, при более близком рассмотрении мы обнаружим, что она в действительности ограничена очень тесными пределами и что вся творческая сила ума сводится лишь к способности соединять, перемещать, увеличивать или уменьшать материал, доставляемый нам чувствами и опытом. Думая о золотой горе, мы только соединяем две совместимые друг с другом идеи золота и горы, которые и раньше были нам известны» [11, с. 10].

Але ж Юм все таки інтерпретував цей принцип як вчення про психологічні асоціації між

враженнями та ідеями, використавши для цього асоціації. Вчення, яке в свій час висунув Локк, і саме це вчення Юм розробляв далі.

Але повернемося до поняття «ідеї» у Д. Юма. Що ж розумів Юм під «ідеями»? «Ідеї» в його теорії пізнання – це образні уявлення і чуттєві образи пам'яті, а крім того, продукти уяви, в тому ж числі і продукти викривленні, фантастичні. До числа ідей Юм відносив також і розуміння того чи іншого явища.

Висновки. Отож, «ідеї» в системі термінології Юма являють собою приблизне, більш слабке, або ж менш яскраве (нижче за ступенем «живості») відображення вражень «... Все идеи скопированы с впечатлений» [10, с. 271].

Таким чином, Юм як і Локк визнає вторинність рефлексії по відношенню до відчуттів та зводить зміст рефлексії до афектів. В результаті Юм розуміє вторинність рефлексії як причину виникнення емоцій, що їх спричинили відчуття, та їх остаточними образами.

Майже вся філософія Юма будується ним як теорія пізнання, що описує факти свідомості, перетворюючи відчуття в абсолютне «начало» пізнання. Більше всього Юма цікавлять «ідеї» (ideas), під якими він має на увазі не відчуття, як це було у Локка, а дещо інше. «Враження» та «ідеї» разом Юм називає «сприйняттями» (perceptions). Враження – це відчуття, які отримує той чи інший суб'єкт від подій і процесів, що розігруються на полі дій його органів чуття. Отже «враження» – це відчуття суб'єкта. Але не тільки. Юмові «враження» – це не прості чуттєві переживання, але й складні чуттєві утворення. До складу вражень він включає також і бурні пристрасті та тонкі естетичні переживання.

«Допуская же термины впечатления и идеи в вышеозначенном смысле и подразумевая под врожденным то, что первично и не скопировано ни с какого предшествующего восприятия, мы можем утверждать, что все наши впечатления врождены, а идеи не врождены» [10, с. 32].

В процесі формування своєї теорії пізнання Юм відхиляє і матеріалізм Локка, і релігійну догматику Берклі та створює світогляд, відповідний як до тверезого практицизму, так і до його побоювань вслякого роду крайнощів, його прагненню до компромісів. Для цього Юм перетворив суб'єктивний ідеалізм беркліанської теорії пізнання в агностичному дусі. Вихідний пункт розмірковувань Юма заключається в переконаності безпосередньої даності нам відчуттів. Юм зробив висновок, про те, що ми в принципі не знаємо та й не можемо знати, існує чи не існує матеріальний світ, як зовнішнє джерело відчуттів. «... Природа держит нас на почтительном расстоянии от своих тайн и предоставляет нам лишь знание немногих поверхностных качеств» [10, с. 35].

Список літератури:

1. Асмус В.Ф. Френсис Бекон. – Избранные философские труды, Т. I. – М., 1969.
2. Беркли Джордж. Сочинения. – М.: Мысль, 1978. – 554 с.
3. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії. – К.: Либідь, 2001. – 408 с.
4. Гусев В.І. Західна філософія Нового Часу. XVII-XVIII ст.: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 368 с.

5. Грицишина М.В. Досвід структуралізму Дж. Локка і безпосередність враження Д. Юма / М.В. Грицишина // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць КУ. Серія: Філософія. Політологія. Вип. 12. – К.: ВПЦ «Київський Університет», 2012. – С. 128-135.
6. Історія філософії: Підручник / Ярошовець В.І., Бичко І.В., Бугров В.А. та ін.; за ред. В.І. Ярошовця. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 774 с.
7. История Философии: Запад-Россия-Восток. (книга вторая: Философия XV-XIX вв.) под ред. проф. Н. В. Мотрошиловой. – М., 1996. – 557 с.
8. Нарский И.С. Давид Юм. – М.: Мысль, 1973. – 186 с.
9. Нарский И.С. Философия Давида Юма. – М.: Издательство Московского Университета, 1967. – 360 с.
10. Юм Д. Сочинения в 2 т. Т.1/Пер. с англ. С.И.Церетели и др.; Вступ ст. А.Ф. Грязнова; Примеч. И.С.Нарского. – 2-е изд., дополн. и испр. – М.: Мысль, 1996. – 736 с.
11. Юм Д. Сочинения в 2 т. Т.2/Пер. с англ. С.И.Церетели и др.; Вступ ст. А.Ф. Грязнова; Примеч. И.С.Нарского. – 2-е изд., дополн. и испр. – М.: Мысль, 1996. – 799 с.
12. Юм Давид. Трактат о человеческой природе, или попытка применить основанный на опыте метод рассуждения к моральным предметам. // Юм Давид Сочинения в двух томах. – Т. 1. – М., 1996. – 733 с. – С. 53-655.

Грицишина М.В.

Ровенский государственный гуманитарный университет

ПРОБЛЕМА ВПЕЧАТЛЕНИЯ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ТЕОРИИ ПОЗНАНИЯ Д. ЮМА

Аннотация

Исследованы философские взгляды Д. Дма и Дж. Локка. Центральным пунктом философского учения Д. Юма является теория познания, которая концентрируется вокруг понятия впечатление (impression). Ведь по мнению философа, именно опыт человека становится имеющимся в качестве впечатления и именно через человеческую экзистенцию реализуется в мире. А современный мир, в качестве картины мира, формируется путем понимания собственного опыта, собственных впечатлений, коррелирует с сенсуалистической концепцией опыта Дж. Локка и скептической философией человеческой природы Д. Юма. А также, что почти вся философия Юма строится им как теория познания, описывающая факты сознания, превращая ощущения в абсолютное «начало» познания.

Ключевые слова: идеи, впечатления, перцепции, познания, процесс восприятия, эмпиризм.

Grytsyshyna M.V.

Rivne State University of Humanities

THE PROBLEM OF IMPRESSION AS A DEFINING COMPONENT OF THE THEORY OF KNOWLEDGE BY D.HUME

Summary

The studies involvethe philosophical viewsof D. Hume and John Locke. A centerpiece of D. Hume's system of philosophyis the cognitive theory, which focuses on the concept of impression. He is convinced that it is the human experience which becomes existent as an impression and this impression is being realized in the world through (via) human existence.The modern world,in its turn, as the world view is formed by means of understanding one's own experience and impressions, which in a whole, correlates with sensual concept of experience according to John Locke and D. Hume's skeptical philosophy of human nature. Moreover, almost all Hume's philosophy is created as a theory of knowledge describing the facts of consciousness and transforming (turning) sensation into the absolute «source» of knowledge.

Keywords: ideas, impressions, perceptions, knowledge, perception process, empiricism.